

A bérgarancia kevés

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 18. szám, 2020. április 30.

A magyar gazdaságot súlyos keresleti (és kínálati) válság sújtja, ami egyben szociális válság is. A kiesett jövedelmek miatt nem áll elegendő vásárlóerő a megtermelt termékekkel szemben, eközben pedig a jövedelmiesések következtében folyamatosan bővül az alapvető megélhetési nehézségekkel szembesülők köre. A hiányzó kereslet újabb és újabb vállalatokat kényszerít elbocsátásokra (vagy jövedelmek visszavágására), ami újabb keresleti csökkenéshez, ez pedig újabb vállalati kényszerintézkedésekhez vezet. Vészhelyzet van. Ha ezt az az öngerjesztő negatív folyamatot nem sikerül megállítani, annak gazdaságtörténeti tekintetben is példátlan mértékű visszaesés és nyomor lesz a következménye. Mesterséges állami keresletélénkítő lépésekkel lehet tenni a zuhanás ellen. Ebben az írásban ezek két lehetséges technikájával foglalkozom.

(Bérgarancia) A bérgarancia rendszere észszerűnek látszó és szellemes konstrukció, de mégsem megfelelő eszköz a válság következményeinek enyhítésére.

A lecsökkent keresletre a vállalatok kibocsátásuk visszafogásával reagálnak. A folyamat azonban itt nem áll meg, költségeiket is az alacsonyabb kibocsátási szinthez kell igazítaniuk. Ha a vállalat úgy tud a bérköltségeken megtakarítani, hogy a kiesett bér egy részét a munkavállaló más forrásból visszakapja, akkor nem kényszerül elbocsátásra. A bérgarancia-rendszer ezt az alkalmazkodási folyamatot segíti azzal, hogy a rövidített munkaidő miatt kieső jövedelem egy részét az állam kompenzálja. Ez eddig rendben van. A vállalatoknak azonban nem költségproblémájuk, hanem keresleti problémájuk van. Nem az a baj, hogy túl drágán termelnek, hanem az, hogy a széles körű jövedelemvesztés és a fizikai mobilitás korlátozottsága miatt nincs megfelelő kereslet a termékeik iránt. A költségcsökkentés keretében ki nem fizetett bér értelemszerűen keresletként sem jelenik meg. Az egyik vállalat bér megtakarítása egy másik vállalat termékei iránti keresletet sorvasztja. A bérgarancia keretében nyújtott jövedelemkompenzáció eredményeként azonban a vállalati szektor egészének szintjén a bérjövedelem csökkentésénél kisebb mértékben esik vissza a bérből élők kereslete. A bérgarancia rendszere két legyet üt egy csapásra: segíti a kínálati alkalmazkodást és stabilizálja a keresleti oldalt. A rendszer azonban nem mindenható.

A bérgarancia-rendszer nem terjed ki az önfoglalkoztatottakra, egyéni vállalkozásokra, szerződéses formában foglalkoztatottakra, és nyilván nem generál keresletet az exportáló vállalatok számára sem. 2020 februárjában a KSH 538 ezer regisztrált egyéni vállalkozót tartott nyilván. 2019-ben közel másfél millió volt az 1-4 főt foglalkoztató regisztrált vállalkozások száma. A válság leginkább a szolgáltatási szektor kis méretű, gyakran csak 1-2 főt foglalkoztató és tőkeszegény vállalkozásait sújtja. A bérgarancia-rendszer részükre semmilyen kompenzációt nem nyújt. Az elbocsátott munkavállalók jövedelemkiesését az álláskeresési járadék 3 hónapig tompítja. Azt követően pedig gyakorlatilag semmi. A munkanélküliek jelenleg érvényes támogatási rendszere kegyetlenül szűkmarkú. 250 ezer bruttó bér felett a járadék összege – a jogosultság 3 hónapos időtartama alatt – kevesebb, mint az eredeti jövedelem fele. 500 ezer forintos kereset mellett pedig a járadék az elveszett jövedelem 25 százalékát teszi ki. Az elkövetkező hetekben a munkanélküliek számának ugrásszerű növekedése nyomán akár 1 millió is lehet azok száma (munkanélküliek, önfoglalkoztatottak, megbízási szerződés mellett dolgozók), akik kiszorulnak a bérgarancia védőernyője alól, és más érdemi segítséget nem kapnak.

A bérgarancia-rendszer nem lehet más, mint túl bonyolult, nehézkes, költséges. Részletes szabályok szükségesek a jogosultság feltételeinek meghatározására, és ezek sem fognak soha tiszta helyzetet teremteni. A kérelmek vizsgálatára, elbírálására, nyilvántartására erőforrásokat kell lekötöni. Nagy lehet az

állami ingyen pénz megszerzésének kísértése. Folyamatosan ellenőrizni kell, hogy a jelentkezők valóban jogosultak a programban való részvételre. Szankciókat kell kilátásba helyezni a visszaélések esetére. A kérelmeket alátámasztó adatok (árbevétel, jövedelmezőség) csak a múltra vonatkozóan állnak rendelkezésre. A jelen időszak s főként a jövőben várható folyamatok kellő megalapozottsággal nem ítéltethők meg. Ki fogja megállapítani, és milyen tényezők vizsgálata alapján dönti el, hogy egy vállalat rossz gazdálkodási döntések vagy piaci vis major miatt került nehéz helyzetbe? Általánosságban: a bérgarancia révén gyengül a hatékony gazdálkodás imperatívusza. A Kornai-féle puha költségvetési korlát klasszikus esetével állunk szemben: a bajba kerültek részére az állam mentőövet dob. Ezen a mentőövön lóg az is, aki nem szorul segítségre. Ennél jóval nagyobb baj azonban az, hogy a süllyedő hajó másik oldalán fuldoklók semmibe nem tudnak kapaszkodni.

(Széles körű pénzbeli juttatás) Létezik egy alternatív megközelítés, amely nem a vállalatokon keresztül, hanem közvetlenül a munkavállalóknak (és eltartott gyerekeknek) nyújtott pénzbeli támogatás útján próbálja stabilizálni az összekereslet és ezen keresztül a vállalatok helyzetét. Egy egyszerű képlet szerint (majdnem) minden foglalkoztatott és munkanélküli pénzbeli juttatásban részesül, ami egyszerre enyhíti a vállalati szektor keresleti problémáját, és mérsékli a jövedelemkiesések miatti társadalmi válságot. A munkanélküliek esetében ezt a juttatást nem az álláskeresési járadék helyett, hanem annak kiegészítéseként fizetik ki (a kettő együttes összege nem haladhatná meg a megszűnő kereset szintjét). Az állam jövedelemsávhoz igazodó degresszív rendszerben az alacsonyabb jövedelmi szinteken magasabb, a magasabb szinteken alacsonyabb, a legmagasabb szinteken nulla összegű pénzbeli juttatásban részesíti a foglalkoztatottakat és munkanélkülieket. Ha a mediánbér alatt 100 ezer forint, a mediánbér 150 százaléka (ebbe a tartományba a foglalkoztatottak mintegy 30 százaléka tartozhat) 50 ezer forint, a mediánbér 150 százaléka felett pedig 0 forint a juttatás, akkor havonként 325 Mrd lesz a költségvetés terhe. Ehhez járul még az eltartottak utáni 50 ezer, 25 ezer, 0 tételekből adódó mintegy 55 Mrd forint. A pénzbeli juttatások rendszere a rendkívüli makrogazdasági körülmények fennállásáig lehet érvényben. Legnagyobb összege (100 ezer forint) alig kisebb, mint a bérgarancia rendszer keretében elérhető maximum (hivatalos közlés hiányában ennek becsült értéke 112 ezer forint).

Biztos, hogy a pénzbeli juttatások egésze keresletté válik? Nem fenyeget az a veszély, hogy ezek az összegek inkább a magasabb jövedelműek pénzügyi befektetéseit gyarapítják majd? A legmagasabb két jövedelmi decilisbe tartozók nem részesülnek ebből a juttatásból. A medián bér 150 százaléka 450-480 ezer forint között lehet. Ezen a szinten pedig aligha reális jelentős megtakarítással számolni.

Ez a rendszer gyorsan, komolyabb adminisztráció, bírálati rendszer nélkül életbe léptethető. Áttekinthető, visszaélésekre kevés lehetőséget kínál. Nem sérti a hatékony gazdálkodás parancsát. A vállalatok bérköltség-csökkentési törekvéseit annyiban megkönnyíti, hogy a pénzbeli juttatás a bérről és munkaidőről folyó egyeztetéseken a munkavállalói oldalt engedékenyebbé, a munkáltatói oldalt pedig agresszívebbé teheti. A munkavállaló számára a munkahely vagy a bérjövedelem egy részének elvesztése a pénzbeli juttatás következtében nem jár azonnal a nyomorba süllyedéssel.

Ez a rendszer a munkavállalók mintegy 80 százalékának ad juttatást, nem vizsgálva azt, hogy fellépett-e jövedelemkiesés vagy sem. Nem differenciál aszerint, hogy alacsony jövedelmű személy veszítette el az állását, vagy magas jövedelmű. Olyanok is részesülnek ebben a juttatásban, akiknek a jövedelme nem változott (és esetleg még magas jövedelműek is). Ezek az anomáliák csak az alternatív megoldások anomáliáihoz viszonyítva értékelhetők helyesen. Elvileg olyan rendszer is építhető, amely kiszűri azokat, akiket nem ért jövedelemvesztés, vagy a kiesés magas jövedelmi helyzetükből nem okoz elviselhetetlen terheket. A szociálpolitika örök dilemmájánál tartunk. Rászorultsági elv alapján vagy univerzális módon célszerű a rendelkezésre álló erőforrásokat felhasználni? Egy egyszerű és durva szűrést a javasolt degresszív rendszer is tartalmaz: a legmagasabb jövedelműek nem részesülnek a pénzbeli juttatásokból. Céltzott támogatás alkalmazásának szükséges feltétele, hogy jól körülírható legyen, és ne legyen túlzottan nagy a támogatandók köre. A jelen helyzetben a munkavállalók nagyon széles körét sújtja a válság. A kárvallottak nem köthetők ágazatokhoz (még ha az idegenforgalmi és szállodaágazat, valamint

szórakoztató ipar kiemelkedik is a vesztesek tengeréből), foglalkoztatási csoporthoz, életkorhoz, lakóhelyhez. A válság szinte mindenkit sújt. Ezért szinte megoldhatatlan (időben, szervezésben) a ténylegesen rászorultak kiválogatása. Minden szelekciós mechanizmus óhatatlanul „kifelejt” és akaratlanul is „bennfelejt” olyan eseteket, amelyek az alapelvek tükrében nem oda tartoznának. Tapasztalatból tudjuk, hogy a célzott rendszerekben gyakran olyanok is támogatáshoz jutnak, akik valójában nem jogosultak, miközben a ténylegesen jogosultak egy részét nem éri el a segély. Egy ilyen rendszert csak széles körű társadalmi egyeztetés és vita nyomán lehet közmegegyezésre működtetni. Erre azonban most nincs idő.

Az alternatív megoldás erőnyeinek és gyengeségeinek fényében a (majdnem) általános pénzbeli juttatás a legjobb (legkevésbé rossz) keresletélénkítő módszer. Inkább „jutalmazunk” olyan személyt is, akinek változatlan a jövedelme, semmint hogy hosszú időn keresztül vívjuk azokat a meddő küzdelmeket, hogy kiknek a jövedelmét is kell kompenzálni. Számos nagy tekintélyű tudós és közéleti személyiség támogatja az általános pénzbeli juttatás gondolatát.¹ A gyakorlati megvalósításra már nemzetközi példák is vannak. Általános pénzbeli támogatást alkalmaz Hongkong, Japán, az Egyesült Államok. Egy javaslat szerint az euróövezet minden polgárának ezer eurót kéne kapnia az Európai Központi Banktól.²

Fontos megjegyezni, hogy alapvető különbség van a széles körű pénzbeli juttatások és az alapjövedelem koncepció között. Az itt ismertetett javaslat csak a válság akut fázisának időtartamára szól, és konkrét célra irányul (keresleti és szociális válság csillapítása). Ezzel szemben az alapjövedelem egy paradigmikus elosztási rendszer folytatólagosan alkalmazott eleme. Alapjövedelem a társadalom minden tagjának jár, az itt ismertetett javaslat nem teljesen általános érvényű, mert nem terjed ki a nyugdíjasok és a legmagasabb jövedelműek csoportjára.

A kormány már elindult a bérgarancia kiépítésének útján. A rendszer azonban még nem működik. Még nincs késő a változtatáshoz. A bérgarancia egy huszárvágással könnyen átalakítható a közvetlen pénzbeli juttatások rendszerévé. A széles körű pénzbeli juttatások segítenek mindazokon, akik a bérgarancia keretében valamilyen kompenzációhoz jutnának. Ezen túlmenően segít azokon is, akiknek a bérgarancia rendszere semmilyen segítséget nem kínál.

1 Chandrashekar Rao, indiai miniszter

(<https://www.livemint.com/news/india/rbi-should-implement-helicopter-money-to-counter-economic-crisis-telangana-cm-11586633899851.html>),

Grant Robertson, Új-Zéland pénzügyminisztere

(<https://www.newshub.co.nz/home/politics/2020/04/coronavirus-helicopter-money-for-everyone-an-option-to-boost-economy-grant-robertson.html>),

Gali J.: Helicopter money: The time is now <https://voxeu.org/article/helicopter-money-time-now>

Bernanke B.: What tools does the Fed have left?

<https://www.brookings.edu/blog/ben-bernanke/2016/04/11/what-tools-does-the-fed-have-left-part-3-helicopter-money/> ;

Turner A.: The Case for Monetary Finance – An Essentially Political Issue

<https://www.imf.org/external/np/res/seminars/2015/arc/pdf/adair.pdf>

2 <https://www.positivemoney.eu/helicopter-money/>